

INCENDII, EPIDEMII ȘI CALAMITĂȚI NATURALE ÎN BUCUREȘTI (1774-1834)

Dr. Ana-Maria Lepăr

Abstract: This article presents the impact of the natural disasters, fires and epidemics in the Bucharest, during 1774-1834.

The „*Four Knights of the Apocalypse*” (Cernovodeanu, 1993) had an important share in the demographic and urban development of the city, offering a „shocking spectacle of death”. Among them, the most impressive description is represented by the „*mourning product plague*” (Majuru, 2003, 198).

By analyzing the frequency of four types of disasters (fires, earthquakes, floods, epidemics), we find that Bucharest during 1774 and 1834 was facing the specific problems of a medieval city. From all these „*knights of the apocalypse*”, earthquakes were the only phenomena that could not be controlled or predicted. Due to intense seismic activity in the Vrancea region, the frequency of the earthquake was large and they caused significant damage.

The sources used for this article are quite varied: archival sources, studies, papers showing the history of Bucharest, journals of the foreign travelers who passed through the capital (Professor F.G. Laurençon Count Auguste de Lagarde, Stepan Fiodorovici Dobronravov).

Key words: plague, cholera, flood, earthquake, Bucharest, fire.

Evoluția orașului din punct de vedere urbanistic, demografic și economic a fost influențată și de calamitățile naturale: cutremurele, incendiile și inundațiile. Aceștia li s-au adăugat epidemiile de ciumă și de holeră, frecvente până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Am putea spune că „*cei patru cavaleri ai apocalipsului*” (Cernovodeanu, 1993) au avut o pondere importantă în evoluția demografică și urbanistică a Capitalei. Aceștia au oferit un „*cutremurător spectacol al morții*”, cel mai impresionant prin volum fiind „*doliul produs de ciumă*” (Majuru, 2003, 198).

Poziționarea orașului pe Dâmbovița a favorizat inundațiile, destul de frecvente. Morile de pe râu puneau presiune pe suprafața apei, pe care o împingeau spre maluri. Inundațiile au fost determinate și de ploi sau de topirea zăpezilor, care creșteau nivelul apei. Revărsarea Dâmboviței i-a determinat pe locuitori să creeze „*zăgazuri*” și să-și poziționeze locuințele pe zone mai înalte.

O altă problemă cu care se confruntau bucureștenii era reprezentată de incendii, favorizate de casele făcute din lemn, cu acoperișul din șindrilă sau din trestii. Spațiile dintre case erau foarte mici, ulițele fiind strâmte, ceea ce determina răspândirea

rapidă a focului, care, de multe ori, distrugea jumătate de oraș. Numărul insuficient de cișmele îngreuna operațiile de stingere a incendiilor. Frecvența acestora a făcut ca orașul să sufere modificări de aspect de-a lungul timpului.

Intersecția celor trei plăci tectonice euroatlantică, africană și indo-asiatică în zona Vrancei explică existența activității seismice. Cutremurele cu epicentrul în Vrancea și-au făcut simțite efectele și în Capitală, care în secolul al XIX-lea a fost zguduită de numeroase seisme. Acestea au distrus un număr semnificativ de clădiri, fiind necesară refacerea lor. Cel mai violent cutremur a fost cel din anul 1802, resimțit în mai multe localități din Europa de sud-est. Pe lângă pagubele materiale, acesta a determinat apariția unor noi forme de relief (Vulcanii Noroioși și Lacul Sf. Ana).

Populația orașului a avut de suferit și de pe urma epidemiilor de ciumă și de holeră, determinate de igiena precară și de lipsa unui sistem sanitar care să prevină și să trateze eficient aceste molime.

Cutremure

Seismele erau destul de dese în București, întrucât, așa cum afirma profesorul F.G. Laurençon în *Noi observații asupra Țării Românești*: „*Valahia este o țară care a fost cu siguranță vulcanică*” (Cernovodeanu, Bușă, 2005, II, 36.). După cum se vede, cunoștințele lui Laurençon de geografie nu erau foarte avansate, însă am putea spune că a intuit cauza seismelor, care zguduiau Bucureștii, și anume poziționarea pe o falie.

În secolul al XVIII-lea, nu a existat un sistem organizat prin care să se înregistreze seismele, acestea fiind consemnate de cronicari, clerici sau călători. Informațiile despre un cutremur sunt destul de succinte, fiind folosite sintagme de genul „*cutremur puternic*”, „*cutremur mare*” sau „*cutremur groaznic*”. Aceste epitete nu ne ajută să determinăm magnitudinea cutremurului, fiind doar niște indicatori ai modului în care seismul a fost perceput de cei care au fost martori. Multe dintre descrieri conțin detalii despre pagubele materiale produse de mișcările tectonice (Cernovodeanu, 1993, 223).

Seismele îngrozeau locuitorii, întrucât erau neprevăzute și pagubele pe care le produceau erau destul de însemnate. În istoria Bucureștilor, s-au înregistrat o sumedenie de cutremure, însă nu pentru toate s-au păstrat informații. Cele mai documentate au fost cutremurele din veacul al XIX-lea, care se succedau destul de des. Această frecvență se poate explica și printr-o activitate intensă în zona Vrancea.

Cel mai puternic cutremur care a zguduit Bucureștii a fost cel din 14/26 octombrie 1802, produs la ora 12:55. Seismul s-a resimțit la Constantinopol, Kiew, Moscova, St. Petersburg, Varșovia, Varna și Vidin. Acesta a fost considerat cel mai puternic cutremur din România, fiind cunoscut în literatura de specialitate drept „*Marele Cutremur*”. Magnitudinea lui a fost estimată între 7,4° și 7,9° pe scara Richter (Constantin, 2011, 818). Epicentrul său a fost în zona Vrancea. A durat 2

minute și jumătate. După unele estimări, au murit 600 de oameni (Potra, 1981, 189).

Așa cum reiese din cronică, în București, clopotnițele bisericilor au căzut, multe dintre biserici – Colțea, Stavropoleos, Sărindar, Sf. Apostoli, Sf. Gheorghe Nou, Mihai Vodă, Sf. Atanasie Bucur, Udricani – și dintre mănăstiri – Cotroceni, Văcărești, Plumbuita, Mărgineni și Negru Vodă – au fost avariate (Constantin, 2011, 818). Turnul Colței, cea mai înaltă construcție din oraș, s-a rupt în două, jumătatea superioară dărâmându-se (Lungu, 2008, 101).

Din *Cronica lui Ioan Dobrescu* (1802-1830), mai aflăm că pământul s-a deschis și că din crăpăturile solului a țâșnit apă cu argilă neagră, care mirosea a pucioasă (Corfus, 1966, 309-403).

Anaforaua marelui vornic Ștefan Văcărescu înaintată domnitorului pe 22 august 1804 arată că o parte din zidurile Mănăstirii Stavropoleos au căzut: „și la întâmplarea trecutului cutremur căzând și aceste ziduri de mănăstiri” (Potra, 1961, doc. nr. 522, 647).

Pagubele provocate de cutremur au fost atât de mari, încât domnitorul Constantin Ipsilanti a fost nevoit să ia măsuri pentru refacerea orașului. Cu această ocazie, a reglementat și prețurile maxime pe care le puteau percepe zidarii și lemnarii. Orașul trebuia reconstruit.

Liniștea bucureștenilor nu a ținut mult, căci, peste doar un an, un alt cutremur a zdruncinat Capitala. Instalația de apă a Bucureștilor a fost profund avariata, prin urmare, multe cișmele au rămas fără apă și locuitorii au avut de suferit. Informații despre seism găsim într-o însemnare din 28 august 1804: „luna lui septembrie 9, s-au cutremurat pământul joi noaptea spre vineri la zece ceasuri și jumătate” (Potra, 1961, doc. nr. 523, 648). Printre construcțiile afectate, s-a numărat și biserica Sf. Nicolae sau Biserica Albă, cunoscută sub numele de „biserica mahalalei Popa Dârvaș” (Florescu, 1935, 25). Aceasta a fost renovată abia în anul 1827.

Pe 26 noiembrie 1829, un alt seism de 6,9° pe scara Richter s-a produs în Vrancea. Cutremurul s-a resimțit în mai multe orașe, cea mai afectată fiind Capitala. În urma acestuia 115 case au devenit nesigure și 15 au fost complet distruse (Lungu, 2008, 102). A fost necesară crearea unui plan de reconstrucție a orașului, ținându-se seamă că multe dintre clădiri au fost puternic avariate și un nou cutremur ar fi însemnat prăbușirea lor.

Observăm că prin intensitatea lor, cutremurele au modificat peisajul bucureștean și au impus reclădirea construcțiilor avariate, ținându-se cont că printre caracteristicile tehnice ale clădirilor ar trebui să se numere rezistența, elasticitatea și durabilitatea. După cutremurul de la 1802, bucureștenii au învățat că clădirile înalte și cu baza mică nu puteau face față cu bine unor seisme, iar cele mici de înălțime, cu baza lată și făcute din chirpici erau mai puțin afectate, datorită structurii elastice.

Incendii

Construcțiile realizate din lemn și acoperite cu șindrilă, trestie, rogoz sau stuf (Potra, 1981, 153) precum și distanța mică între clădiri favorizau incendiile. De multe ori, acestea ardeau jumătate de oraș, întrucât propagarea focului se făcea foarte repede, ulițele fiind strâmte și podite cu scânduri. Astfel, ne explicăm de ce incendiile erau la ordinea zilei în București.

Cel mai puternic incendiu a avut loc în anul 1804. Dintr-o însemnare din 28 august 1804, aflăm că: *„duminecă, la opt ceasuri din zi, s-au aprins târgul de la spițăria din Șălarim de la podu spițeru[lui], și au ars târgul tot, până la nouă ceasuri din noapte. Și s-au mai potolit dând Dumnezeu și o ploaie, iar după arsura târgului, tot într-această lună în treizeci, s-au aprins în deal la vii o sumă de clăi de fân”* (Potra, 1961, doc. nr. 238, 648). Au fost arse multe locuințe din centrul orașului, printre care și hanurile Sf. Gheorghe și Șerban Vodă. În urma acestui incendiu, domnitorul Constantin Ipsilanti (1802-1806) le-a cerut locuitorilor să nu mai depoziteze fânul în poliție, să-și curețe și să-și măture regulat coșurile (Ghițulescu, 2014, 297). Pentru a facilita stingerea incendiilor, domnitorul *„a poruncit să nu se ridice la loc casele întocmai așa cum fuseseră, ci să se lărgească ulițele și să se lase piețe, adică locuri <slobode fără binale>”* (Vătămanu, 2014, 27).

Totuși aceste măsuri nu a fost suficiente pentru a opri incendiile.

În anul 1812, un foc puternic a mistuit reședința domnească din Dealul Spirii. Aceasta nu a mai fost refăcută niciodată. Locurile fostei construcții au fost denumite de bucureșteni *„Curtea Arsă”*. O descriere a incendiului o avem de la contele Auguste de Lagarde, martor la eveniment, care povestea că la cinci dimineața a fost trezit brusc de un *„zgomot asurzitor”* (Cernovodeanu, 2004, I, 563). Inițial, Lagarde credea că orașul era prădat, însă, de la fereastră, se proiecta o imagine apocaliptică: *„chiar în fața mea, palatul domnului Țării Românești în flăcări. Așezat pe un deal, îmi evoca Vezuviul în toată urgia sa; limbile de foc ce se revărsau de-acolo amenințau să aprindă întreg orașul”* (Cernovodeanu, 2004, I, 563).

Intervenția promptă a *„pompiștilor”* (Cernovodeanu, 2004, I, 563) a făcut ca focul să nu se extindă, fiind afectată doar Curtea din Dealul Spirii. De la Lagarde, aflăm că aceștia purtau *„un fel de cască”* și *„o haină romană”* (Cernovodeanu, 2004, I, 563). Denumirea pe care o folosește Lagarde pentru tulumbagii este pretențioasă, întrucât în anul 1812 nu exista încă în București un serviciu organizat pentru stingerea incendiilor. O hotărâre în acest sens avea să fie luată de Sfatul orașenesc în cursul anului 1831 (Potra, 1990, 153).

Incendiul a atras și o mulțime de curioși, veniți să vadă cu ochii lor *„spectacolul flăcărilor”*, *„Toți locuitorii erau în picioare; era lumină ca în amiaza mare”* (Cernovodeanu, 2004, I, 563).

În anul 1815, un incendiu a distrus singurul foișor de foc care exista în

oraș. Pentru refacerea lui, fiecare breaslă a trebuit să contribuie, astfel că s-a reușit strângerea sumei de 6.756 de taleri (Potra, 1990, 151). Foișorul a fost construit tot din lemn. Prin urmare, acesta a avut viață scurtă, iar problema a reapărut. În cele din urmă, s-a decis construirea unui foișor din piatră, care să fie durabil.

Pentru a preveni extinderea incendiilor, locuitorii au hotărât ca dulgherii din toate mahalale să dea de știre când vor vedea că este foc undeva și să sară în ajutor. Fiecare negustor să aibă în prăvălie o puțină cu apă, o cange¹ și o scară lungă. Măsurile însă nu au fost suficiente, întrucât incendiile au rămas la fel de frecvente. De exemplu, dintr-un pitac cu data de 24 aprilie 1823, înaintat domnitorului Grigore Dimitrie Ghica, aflăm că hanul mănăstirii Mărcuța a ars într-un „iangîn” (Potra, 1975, doc. nr. 34 și 35) și „împărăteștii paznici ce erau acolo în conac au rămas fără de lăcuință” (Potra, 1975, 35).

O rezolvare parțială a problemei incendiilor s-a făcut în timpul lui Pavel Kiseleff. Sfatul orășenesc a decis să se construiască câte un foișor în fiecare plasă, pe locul cel mai înalt și „la locul cât se va putea de mijloc” (*Analele parlamentare ale României*, 1890, 468). Apoi s-a decis înființarea unui serviciu de pompieri, fapt care s-a concretizat abia în anul 1844 (Potra, 1990, 152). Tot pentru a eficientiza stingerea incendiilor, s-au construit mai multe cișmele.

Incendiile, prin frecvența lor, determinau schimbarea configurației ulițelor afectate. Casele ardeau, apoi erau reconstruite la loc, ținându-se seamă de noi reguli, emise de către domnitor pentru a preveni astfel de calamități. Construirea clădirilor cu ajutorul pietrei, lărgirea ulițelor și renunțarea la materialele ignifuge au fost factori favorizanți pentru scăderea numărului de incendii.

Inundații

Cunoașterea hidrografiei orașului din acea perioadă este foarte utilă pentru a înțelege de ce inundațiile erau atât de frecvente. Pe teritoriul Bucureștilor existau mai multe ape curgătoare – Dâmbovița, Bucureștioara și Dâmbovicioara. Bucureștioara „vene din Balta Icoanei și se vărsa în Dâmbovița în apropiere de jitnița domnească” (Stoicescu, 1963, 903). Dâmbovicioara era un afluent de dreapta al Dâmboviței, ce străbătea proprietățile Mitropoliei (Ionescu-Gion, 1899, 297). În realitate, Dâmbovicioara era tot un braț al Dâmboviței. Aceasta avea ca afluent pe Gârlița, care curgea pe sub Dealul Mitropoliei (Stoicescu, 1963, 903).

Cel mai mare debit îl avea însă Dâmbovița, care reprezenta sursa principală de alimentare a orășenilor cu apă. În ciuda cântecului popular „Dâmbovița apă dulce / Cîn’ te bea, nu se mai duce” (Ionescu-Gion, 1899, 296), apa râului era murdară, iar

1. Prăjină lungă de lemn, cu cârlig de fier în vârf, folosită la împingerea sau la prinderea de departe a unui obiect.

când ploua, devenea imposibil de băut. O legendă spune că numele apei ar fi fost dat de slavi și ar fi însemnat „foaia de stejar” (Zamani, 2008, 95).

Pentru consum locuitorii limpezeau apa din Dâmbovița cu „piatră acră” (Stoicescu, 1963, 904). Orășenii cumpărau apa de la „apari” sau „sacagii”. Aceștia umblau prin oraș cu un butoi instalat pe două roți și vindeau apa doritorilor, la un preț destul de ridicat. În caz de incendiu, aparii erau obligați să ajute cu sacalele lor la stingerea focului (Stoicescu, 1963, 905-906).

Pe lângă apari, bucureștenii mai aveau două posibilități de a se aproviziona cu apă: din puțuri sau de la cișmele. Puțurile se găseau atât în curțile oamenilor, cât și pe ulițe. Acestea erau destul de frecvente în oraș, dovadă denumirile unor străzi care mai există și astăzi: „Puțul Calicilor”², „Puțul lui Zamfir”³, „Puțul cu roată”⁴, „Puțul de Piatră”⁵, „Puțul lui Crăciun”⁶ sau „Puțul cu Apă Rece”⁷.

Cișmelele au apărut relativ târziu, primele fiind construite de domnitorul Alexandru Ipsilanti în anul 1779. Acestea erau extrem de utile pentru alimentarea bucureștenilor cu apă în „vremuri zlotoase” (Stoicescu, 1963, 907) când apa Dâmboviței era imposibil de consumat, fiind „turbure și cu multe necurățenii” (Stoicescu, 1963, 907). Cel care răspundea de cișmelele din oraș (la început erau doar două) se numea „suiulgi-bașa”.

Întreținerea cișmelelor costa foarte mult, ceea ce explica faptul că „acestea erau deseori stricate” (Stoicescu, 1963, 911). Cele mai multe lucrări de recondiționare s-au realizat după introducerea *Regulamentului Organic* în Țara Românească. Aceste lucrări s-au încadrat în proiectul amplu inițiat de P. Kiseleff pentru înfrumusețarea primului oraș al țării.

Alte proiecte care au avut legătură cu Dâmbovița au avut în vedere împiedicarea inundațiilor, care creau probleme locuitorilor așezați pe malurile râului.

Cel care a luat cele mai multe măsuri pentru a rezolva această problemă a fost domnitorul Alexandru Moruzi (1793-1796; 1799-1801). Acesta a fost nevoit să refacă patru poduri de peste Dâmbovița, întrucât erau subrezite, existând pericolul ca acestea să se prăbușească. Reparațiile au durat doi ani: Podul de la Șerban-Vodă a fost reparat în anul 1793, Podul de la Gorgani a fost refăcut în cursul anului 1794, Podul de la Cotroceni a fost recondiționat în anii 1794 și 1795, a fost renovat și Podul de la Mănăstirea Sf. Ioan (Potra, 1981, 172).

2. Se găsea în Mahalaua Calicilor, actuala Calea Rahovei de astăzi.

3. Strada există și astăzi și leagă Calea Dorobanților de Calea Floreasca.

4. Strada există și astăzi. Se găsește în apropierea Bulevardului Unirii.

5. Strada există și astăzi. Este în apropierea Bulevardului Lascăr Catargiu.

6. Strada există și astăzi. Se găsește în apropierea stației de metrou 1 Mai și comunică cu Bulevardul Ion Mihalache.

7. Se găsea în fostul Cartier Uranus și făcea legătura între Str. Uranus și Str. Izvor.

Lucrările de prevenire și de protecție împotriva inundațiilor au fost continuate de către domnitorul Alexandru Ipsilanti, care a inițiat construirea unor șanțuri, de-a lungul Dâmboviței (Potra, 1981, 173). Încercările lui Ipsilanti nu au fost încununate de succes, întrucât proastele obiceiuri ale locuitorilor de a-și arunca gunoaiele în râu au determinat creșterea nivelului apei și, implicit, inundațiile. Se explică astfel inundațiile petrecute în anii 1801, 1804 și 1814. Întrucât nu produceau victime umane, acestea nu au fost luate în serios de către locuitorii, care se mulțumeau să adopte soluții de moment (Majuru, 2003, 204). Când apele Dâmboviței se revărsau, bucureștenii se urcau pe acoperișuri cu ce puteau să adune în grabă (Zamani, 2008, 96).

Până la anul 1831, au existat din partea domnitorilor mai multe tentative de a stăvili inundațiile, prin săparea de șanțuri, ridicarea malurilor și construirea de poduri, însă, rezultatele nu au fost cele așteptate. Eșecul acestor măsuri s-a datorat în mare parte locuitorilor, care nu au renunțat la proastele obiceiuri de a-și arunca gunoaiele în Dâmbovița și de a-și întinde terenurile în matca râurilor.

Decizia din anul 1831 de a „*tăia*” (Potra, 1981, 176) toate „*umblătorile, grajdurile și chioșcurile ce se aflau pe malurile Dâmboviței, precum și morile*” a fost un prim pas către rezolvarea inundațiilor (Potra, 1981, 176).

Epidemii

În *Descrierea Moldovei și Țării Românești în anul 1831, cu adăugirea tabelului statistic al orașului București*, Stepan Fiodorovici Dobronravov are un capitol dedicat bolilor românilor. După autor, acestea se asemănau „*în mare parte între ele, evoluând repede și prezentând deosebiri numai datorită constituției bolnavului, anotimpului și înrâuririi unor împrejurări întâmplătoare*” (Cernovodeanu, Bușă, 2006, III, 44).

În urma studiilor medicale, s-a considerat că ciuma este o boală a șobolanilor, care s-a transmis la om cu ajutorul unui purice, *Xenopsylla Cheopis*. Boala îmbrăca două forme: cea bubonică – pe corp apăreau umflături pline de puroi, care își schimbau culoarea de la roz la negru și deveneau de mărimea unei portocale și cea septicemică – extrem de rară. În Țările Române, de-a lungul timpului s-au cunoscut doar epidemiile de ciumă bubonică (Chiș, 2012, 34).

Dintre toate bolile care se înregistrează în spațiul românesc, ciuma era boala cu incidența cea mai mare, datorită învecinării cu Turcia, „*unde bântuie adesea epidemii de ciumă*” (Cernovodeanu, Bușă, 2006, III, 44). Aceasta scăzuse ca incidență în Europa apuseană, însă sud-estul continentului se confrunta frecvent cu epidemii de ciumă. După Voltaire, turcii ar fi fost responsabili de răspândirea acestui flagel (Lemny, 1990, 120). În București, situația nu reflecta părerea lui Voltaire, întrucât răspândirea ciumei era favorizată și de lipsa de igienă, de sărăcie ca și de inexistența unui sistem sanitar care să facă față unor epidemii.

Numărul mare de epidemii de ciumă din București a determinat constituirea unei bresle, pentru a curăța orașul de cei care mureau de ciumă. Este vorba de cioclii, oameni vindecați de ciumă, care deveniseră imuni. Erau cunoscuți și sub numele de „*pograbacii*” și erau scutiți de taxe (Barbu, 1967, 26). Aceștia strângeau defuncții și îi îngropau. Din păcate nu se prea bucurau de simpatie în rândul populației, întrucât jefuiau bolnavii și plimbau cadavrele prin oraș, contribuind la extinderea molimei. Pentru a limita astfel de acțiuni care nu erau deloc conforme cu scopul constituirii acestei bresle, în anul 1786, s-a hotărât ca un zapciu să-i însoțească și să se asigure că bolnavul primea îngrijirile necesare, fără a fi jefuit sau maltrat. Această decizie a rămas doar la stadiul de teorie, întrucât cioclii erau greu de controlat, mai ales în timpul epidemiilor foarte violente, când haosul domnea în oraș.

O altă problemă a orașului era inexistența unui sistem sanitar competent, care să se ocupe științific de îngrijirea bolnavilor. Existau câteva spitale în București, printre care și Spitalul Pantelimon, dedicat tratării celor bolnavi de ciumă⁸. Acestuia i s-a adăugat în timpul domniei lui Alexandru Moruzi un nou spital pentru ciumați, spitalul Dudești (Pompei, 1938, 16). Deși sunt remarcabile eforturile depuse de domnitori în vederea înființării unor centre sanitare, rezultatele nu au fost pe măsura așteptărilor, datorită cunoștințelor reduse ale cadrelor medicale.

În general, locuitorii se tratau empiric, după sfaturi primite de la babe sau de la cei care scăpaseră de ciumă.

Epidemiile de ciumă determinau scăderea intensității activităților din oraș: negustorii își închideau tarabele, târgurile și bâlciurile erau anulate. După G. I. Ionnescu-Gion, „*peste oraș domnea o tăcere grozavă, încât câinii urlau a pustiu, îngroziți și dâșii de-atâta singurătate*” (Ionnescu-Gion, 1899, 639).

De-a lungul timpului, s-a constatat același șablon comportamental la nivelul populației: odată ce ciuma izbucnea, cei sănătoși se izolau, închizând ulițele cu „*munți de mărăcini, de bolovani și de moloz*” (Ionnescu-Gion, 1899, 639). Ferestrele caselor erau acoperite cu „*hârtie albastră, ca să nu intre ciuma*” (Ionnescu-Gion, 1899, 639). Aceste măsuri nu erau deloc suficiente pentru a opri epidemia, care, de cele mai multe ori înceta de la sine. Tot pe timpul ciumei, bucureștenii făceau foc în fața casei, crezând că fumul avea efect purificator, alungând molima. Mentalitatea primitivă a locuitorilor se observă și din percepția pe care o aveau despre boală, pe care o numeau „*sfânta*” și despre care credeau că este „*o femeie cu picioare de găscă*” (Ionnescu-Gion, 1899, 639).

Epidemiile de ciumă au fost destul de frecvente de-a lungul timpului, însă cu un impact mai mare asupra orașului au fost: ciuma din anul 1792, ciuma din anul 1813 (cunoscută drept „*ciuma lui Caragea*”) și ciuma din anul 1828.

8. Fusese înființat în anul 1735 de domnitorul Grigore Ghica.

Ciuma din anul 1792 a afectat tot orașul, excepție făcând Mahalaua Mihai Vodă. Epidemia s-a declanșat în contextul misiunilor militare de la Dunăre, desfășurate în timpul războiului ruso-austro-turc din 1787-1792 (Nistor, 1946, 359). Domnitorul Mihai Suțu (1791-1792) a luat o serie de măsuri pentru combaterea ciumei: a dispus să se închidă toate cafenelele din oraș, cu excepția celei de lângă casele de Beilic, a interzis oamenilor să se adune în cârciumi și a oprit așezarea locuitorilor din Capitală în Mahalaua Mihai-Vodă, singura în care flagelul nu își făcuse apariția (Cernovodeanu, 1993, 173). Pe 19 iulie 1792, domnitorul a cerut să se anuleze Târgul Cucului, întrucât se crea multă aglomerație, ceea ce facilita extinderea bolii. Mihai Suțu a interzis meșteșugarilor și negustorilor să-și mai găzduiască ucenicii în prăvălii pe timpul nopții și le-a făcut cunoscut că în cazul în care un ucenic se îmbolnăvea de ciumă și era ascuns în prăvălie, meșterul urma să primească pedeapsa cu bătaia (Cernovodeanu, 2003, 2).

Văzând că aceste măsuri nu au efect, domnitorul a constituit o misiune sanitară. Apoi, a cerut agenției austriece să trimită un medic sau un chirurg din Austria, care urma să fie plătit cu 100 de lei pe lună și să primească locuință și hrană (*2 ocale de carne, jumătate de oca de orez și 4 pâini în fiecare zi*) (Nistor, 1946, 360). În cele din urmă, austriecii au trimis doi chirurghi din Galiția la București. Rolul acestora era să depisteze bolnavii și să-i trimită în spitalele din București.

Cei doi medici au sosit abia la sfârșitul lui august, când molima se întinsese foarte mult, încât cioclii nu mai pridideau îngropând victimele (Cernovodeanu, 2003, 2). Într-un raport redactat pe 16 septembrie 1792, cei doi chirurghi menționau simptomele bolii: frisoane, febră, sete, oboseală, greață și amețeli. La 3 zile apăreau și umflăturile cu bășici, care, inițial, erau roșii, apoi albastre și, în final, negre. Boala dura aproximativ 12 zile, șansele de vindecare fiind extrem de reduse (Nistor, 1946, 360). Văzând că epidemia nu încetează, în august, domnitorul a convocat clerul, cu care a decis „*să aducă capul Sfântului Visarion, tămăduitorul de ciumă, din schitul Dușca al Mănăstirii Meteura din Macedonia*” (Nistor, 1946, 361). Pe 19 octombrie 1792, capul a fost purtat prin oraș, în speranța că „*sfânta*” se va domoli.

După cum se poate observa, în oraș se căuta vindecarea bolnavilor și oprirea epidemiei atât cu ajutorul grației divine, cât și cu mijloacele medicale extrem de rudimentare. Din relatarea unui medic maghiar care a tranzitat Bucureștii în timpul epidemiei de ciumă, aflăm cum se proceda într-o astfel de situație: „*dacă într-o casă a intrat un doctor și s-a întâmplat să moară cineva, toți oamenii din casă împreună cu doctorul sunt puși într-o căruță și duși pe câmp la o distanță de un ceas de oraș și sunt obligați să rămână acolo șapte săptămâni*” (Cernovodeanu, 2003, 3).

În aprilie 1793, nu s-au mai raportat cazuri de ciumă în Capitală, însă aducerea bolnavilor de la Giurgiu pentru a fi tratați în spitalul de la Pantelimon a determinat reînceperea epidemiei (Nistor, 1946, 363). O procesiune religioasă similiară celei din

anul 1792 s-a desfășurat iar la București, în speranța ca moaștele Sfântului Visarion să scape din nou orașul de ciumă. În anul 1796, nu se mai raportau cazuri de ciumă în București, semn că epidemia încetase (Nistor, 1946, 364).

Cea mai puternică epidemie de ciumă, cunoscută drept „*ciuma lui Caragea*”, a izbucnit în anul 1813, la scurt timp de la sosirea domnitorului Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818) pe tronul Țării Românești. Epidemia a durat mai mult de un an, extinzându-se în toată Muntenia. Dintr-un raport al austriecilor datat 26 octombrie 1812, se preciza că în suita domnitorului Caragea existau însoțitori care ar fi prezentat simptomele ciumei și că unii ar fi murit pe drumul de la Constantinopol la București din cauza acestei boli (Nistor, 1946, 365). Astfel, se poate deduce că boala a fost adusă chiar de alaiul domnesc. Alte studii arată că epidemia ar fi fost favorizată de foametea din anii 1810-1812, determinată de războiul ruso-turc, care afectase și Țările Române (Majuru, 2003, 199). Deși nu se făcuseră publice cazurile de ciumă, domnitorul cunoștea situația și a cerut instituirea unor puncte de „*priveghere*” la Brăila, Silistra, Giurgiu și Zimnicea. Bolnavii urmau să fie tratați în locuri speciale, numite *lazarete* (Ciotoran, 2011, 22).

În București, primele cazuri de ciumă s-au ivit abia în anul 1813, la Mănăstirea Văcărești. Această știre l-a determinat pe domnitor să ia imediat măsuri pentru a evita o posibilă epidemie. Prin urmare a cerut să se izoleze bolnavii, să se dezinfecteze casele, iar cei atinși de ciumă să beneficieze de tratament și de un regim alimentar special (Nistor, 1946, 366). Purificarea cerută de către domnitor a însemnat arderea caselor contaminate din apropierea Văcăreștilor. Bolnavii au fost izolați pe un câmp, la Dudești, unde nu beneficiau nici de tratament și nici de hrană.

Văzând că boala se extinde, mulți dintre locuitori au părăsit orașul, care rămăsese aproape gol, după cum raporta consulul francez Ledoulx la sfârșitul verii anului 1813 (Nistor, 1946, 367). Din nefericire, câțiva dintre medicii care trebuia să se ocupe de tratarea bolnavilor au considerat că este mai bine pentru ei să nu se expună epidemiei și au plecat în Transilvania. Comportamentul acestora a fost blamat de domnitorul Caragea, care pe 24 septembrie 1813, a dat ordin să se înceteze plata lefilor celor care nu exercitau actul medical: „*după toată dreptatea, poruncim dumitale, că din ziua ce au lipsit fieșcare din ei, de aici din politie, cu voe dată de Domnia mea, să li se poprească leafa, a nu le mai da, făcându-se și lor știută această poruncă a Domniei Mele*” (Urechia, 1902, 77).

Numărul victimelor creștea de la o zi la alta și nu se întrevedea un final al epidemiei. Crezând că Sfântului Dumitru poate opri extinderea bolii, preoții au plimbat sfintele moaștele prin oraș, până la Herăstrău, unde au fost expuse credincioșilor timp de 3 zile (Nistor, 1946, 367). Frica de moarte era atât de puternică, încât bisericile țineau slujbe și se rugau pentru încetarea epidemiei. Virulența molimei l-a determinat pe Caragea să elaboreze un plan pentru combaterea ciumei, fiind ajutat de mai mulți

boieri de vază, printre care Bărbucan Văcărescu și Alexandru Nițulescu.

Domnitorul a decis să investească în repararea spitalului de la Dudești și în igienizarea orașului. Prin urmare, a îndepărtat cerșetorii din Capitală, considerați factori favorizanți pentru extinderea bolii (Ciotoran, 2011, 24).

Apoi, s-au organizat carantine la Văcărești, Băneasa și Colentina. Accesul în oraș se putea face doar prin Podul Târgului de Afară, Podul Mogoșoaiei, Podul Cleiului, Podul Calicilor, drumul de la Izvorul Filaret și Podul Șerban-Vodă. Carantina fusese stabilită la 12 zile pentru călători și 15 zile pentru mărfuri. Aprovizionarea se putea face doar de la săteni, dincolo de barierele menționate. Nu aveau voie să se introducă în oraș materiale textile, considerate că ar fi propagat ciuma. Cei care nu se supuneau regulilor erau pedepsiți cu închisoarea iar mărfurile le erau arse (Nistor, 1946, 369-370).

Pentru a avea un control mai mare asupra situației, domnitorul a decis ca toate cazurile de boală să fie raportate comisiei sanitare. Cei care luaseră flagelul erau transportați la spital, iar casa se izola. Conform planului lui Caragea, locuințele bolnavilor erau păzite, însă acest lucru nu s-a respectat în totalitate, dovadă mărturiile contemporanilor care povesteau grozăviile ciocilor⁹.

Pentru a limita extinderea flagelului, s-au interzis adunările publice și s-a restricționat circulația prin oraș. Astfel, s-a limitat comercializarea de produse, iar cei care doreau să-și vândă mărfurile erau obligați să aibă un vas de oțet, în care puneau banii de metal încasați¹⁰. Farmaciile puteau vinde leacuri doar de la fereastră, accesul în interior fiind interzis. Cafenelele, cârciumile și alte localuri au fost închise, iar serviciul religios putea fi săvârșit în mănăstiri, fără participarea bucureștenilor (Nistor, 1946, 371). Niciun călător nu mai putea intra în oraș, decât „după legiuita carantină” și numărul ciocilor a fost mărit la 60, însă efectivul nu era suficient pentru a face față numărului mare de victime (Barbu, 1967, 178-179). Domnitorul considera că izolarea celor sănătoși și restricționarea deplasării prin oraș puteau opri epidemia. În cele din urmă, epidemia a încetat. În luna iulie a anului 1814 a fost semnalat ultimul caz de ciumă din București (Nistor, 1946, 372). O estimare a profesorului F.G. Laurençon arată că „în 1812, ciuma a ucis douăzeci și patru de mii de locuitori” (Cernovodeanu, Bușă, 2005, II, 35).

Aceasta nu a fost ultima epidemie de ciumă din oraș, fiind înregistrate molime până la anul 1852. Ele au fost mai puțin violente față de ciuma lui Caragea, care a rămas în memoria orașenilor drept un moment apocaliptic, asociind domnia acestuia cu molima.

9. A se vedea mărturiile lui Ion Ghica, prezentate în capitolul „Bucureștii capitală și simbol național în literatura epocii” al tezei.

10. Se credea că oțetul dezinfectează banii, purtători de microbi. Scopul era să se limiteze extinderea flagelului.

Cele mai multe eforturi în eradicarea acestei boli au fost depuse de generalul P. Kiseleff. Prin *Regulamentul Organic*, a reglementat procedura de organizare a cordoanelor sanitare și a carantinei. Igienizarea orașului și crearea unui sistem sanitar primitiv au fost factori care au determinat scăderea incidenței acestei epidemii (Cernovodeanu, Bușă, 2005, II, 390).

În afară de ciumă, în București, izbucneau și epidemii de holeră, însă acestea erau mai puțin violente. După Recordon, cauza holerei se datora „*insalubrității aerului respirat și apei proaste*” (Cernovodeanu, Bușă, 2004, I, 662).

Analizând comportamentul locuitorilor și măsurile luate de domnitori în timpul epidemiilor, constatăm următoarele probleme cu care se confrunta orașul – lipsa igienei, lipsa unui sistem sanitar adaptat nevoilor reale, lipsa unui cod de comportament al locuitorilor în situații de criză¹¹.

Domnitorii au încercat să intervină în stoparea epidemiilor, dând dispoziții, care, în general, se bazau în mare parte pe izolarea bolnavilor. Pentru a evita răspândirea flagelului, a fost restricționată circulația oamenilor în oraș și s-a impus închiderea cârciumilor și a cafenelelor. Aceste măsuri aveau impact la nivel economic: negustorii nu-și mai puteau vinde mărfurile la prețul pe care și l-ar fi dorit, iar proprietarii de cafenele sau de cârciumi întâmpinau dificultăți în a-și plăti chiriile, întrucât lipsa clienților atrăgea după sine și lipsa veniturilor.

Observăm că izbucnirea cumei determina o frică teribilă de moarte în rândul locuitorilor, care căutau salvarea prin invocarea Divinității: în anul 1792, moaștele Sf. Visarion au fost plimbate prin București, iar în anul 1813 moaștele Sf. Dumitru, protectorul orașului, au fost purtate prin Capitală.

Concluzii

Analizând frecvența celor patru tipuri de calamități (*incendii, cutremure, inundații, epidemii*), constatăm că Bucureștii s-au confruntat între anii 1774 și 1834 cu problemele specifice unui oraș medieval. Dintre toți acești „*cavaleri ai apocalipsului*”, cutremurele erau singurele fenomene care nu puteau fi controlate și nici anticipate. Datorită activității intense din zona Vrancei, frecvența seismelor era mare, iar pagubele produse erau însemnate. Dacă orașul ar fi fost mai populat și construcțiile mai numeroase, probabil și pierderile provocate de cutremure ar fi fost mai mari. Dacă s-ar produce în zilele noastre un cutremur asemănător cu cel din anul 1802, distrugerile asupra orașului ar fi foarte mari.

Incendiile și inundațiile pot fi considerate două fenomene influențate într-un

11. De exemplu, cioclii, în loc să-și îndeplinească sarcinile care le fuseseră stabilite (colectarea bolnavilor și îngroparea celor morți), plimbau cadavrele prin oraș și jefuiau casele bolnavilor sau ale defuncților..

procent semnificativ de comportamentul locuitorilor. Acestea ar fi putut fi evitate dacă bucureștenii ar fi ținut seamă de câteva reguli minimale: să nu-și mai arunce resturile în Dâmbovița, să nu-și mai întindă terenurile până în marginea râului, să păstreze distanțele dintre case, permițând mărirea ulițelor, să folosească materiale ignifuge pentru construcția clădirilor.

Cel mai mare impact asupra modificării Capitalei l-au avut cutremurele, întrucât, prin distrugerile cauzate, a fost necesară reconstruirea unei părți semnificative din oraș. Incendiile și inundațiile erau mai frecvente decât cutremurele, însă pierderile erau mai mici. Ciuma a avut cel mai mic impact asupra modificării aspectului orașului.

Dacă analizăm influența fiecărui fenomen din punct de vedere demografic, ajungem la concluzia că inundațiile au avut cel mai mic impact asupra modificării numărului de locuitori, fiind urmate de cutremure (chiar dacă erau puternice, pierderile umane erau puține, întrucât construcțiile erau din materiale ușoare și rezistau mai bine la șocurile seismice decât construcțiile din ziua de azi), apoi de incendiile, și în final, de „sfânta” ciumă.

Bibliografie:

- Analele parlamentare ale României*, 1890, vol I, București.
- Barbu, G., 1967, *Arta vindecării în Bucureștii de odinioară*, Editura Științifică, București.
- Cernovodeanu, P., Binder, P., 1993, *Cavalerii apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Editura Silex, București.
- Cernovodeanu, P., 2003, „O știre nouă privitoare la epidemia de ciumă din București la 1792”, *Biblioteca Bucureștilor*, t. VI, nr. 8, 2-3.
- Cernovodeanu, P. (coord.), 2004, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, I, Editura Academiei Române, București.
- Cernovodeanu, P., Bușă, D. (coord.), 2005, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, II, Editura Academiei Române, București.
- Cernovodeanu, P., Bușă, D. (coord.), 2006, *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, III, Editura Academiei Române, București.
- Chiș, F. I., 2012, *Epidemiile și eradicarea lor în nord-vestul României (sec XVIII-XIX)*, Editura Mega, Cluj-Napoca.
- Ciotoran, G., 2011, „Bucureștii în timpul epidemiei de ciumă din anul 1812”, *București materiale de istorie și muzeografie*, XXV, 2011, 21-27.
- Constantin, A. P., Pantea, A., Stoica, R., 2011, „Vrancea (Romania) Subcrustal Earthquakes: Historical Sources and Macroseismic Intensity Assessment”, *Romanian Journal of Physics*, t. LVI, nr 5-6, 813-826.
- „Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)” editată de Corfus, I., 1966, *Studii și articole de istorie*, VIII, 309-403.
- Florescu, G. D., 1935, *Din vechiul București, biserici, curți boierești și hanuri între anii*

1790-1791 după două planuri inedite, București.

- Ionnescu-Gion, G. I., 1899, *Istoria Bucureștilor*, Suplimentul Grafic I.V. Socecu, București.
- Lemny, Ș., 1990, *Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea românesc*, Editura Meridiană, București.
- Lungu, D., Arion, C., Aldea, A., 2008, *Seismic protection and protection against demolition of Bucharest's historical buildings* în vol. *Harmonization of Seismic Hazard in Vrancea Zone with Special Emphasis on Seismic Risk Reduction* (coord. Zaicenco, A., Craifaleanu, I., Paskaleva, I.), Editura Springer, Dordrecht, 101-116.
- Majuru, A., 2003, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Editura Compania, București.
- Nistor, I. I., 1946, „Ravagiile epidemiilor de ciumă și holeră și instituirea cordonului carantinal la Dunăre”, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria III, t. XXVII 1944-1945, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 357-421.
- Potra, G., 1961, *Documente privind istoria orașului București 1594-1821*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București.
- Potra, G., 1975, *Documente privitoare la istoria orașului București (1800-1848)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- Potra, G., 1981, *Din Bucureștii de altădată*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Potra, G., 1990, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Samarian, P. Gh., 1938, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. II, Tipografia Cultura, București.
- Stoicescu, N., 1963, „Despre aprovizionarea cu apă a orașului Bucureștilor până la jumătatea secolului al XIX-lea”, *Studii. Revista de Istorie*, t. XVI, 903-921.
- Urechia, V. A., 1902, *Istoria românilor - Curs făcut la Facultatea de litere după documente inedite*, t. X, partea A, Institutul de Arte grafice „Carol Göbp” S-sor Ion St. Rasidescu, București.
- Vătămanu, N., 2014, *Istorie bucureșteană*, ed. a II-a, Editura Vreamea, București.
- Vintilă-Ghițulescu, C., 2014, *Prin lumea urbană românească la început de epocă modernă: sociabilitate și petrecere* în vol. *Orașe vechi, orașe noi în spațiul românesc. Societate, economie și civilizație urbană în prag de modernitate (sec XVI-jumătatea sec. XIX)* (coord. Laurențiu Rădvan), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 283-319.
- Zamani, L., 2008, *Oameni și locuri din vechiul București*, Editura Vreamea, București.